

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ κεντρικὴ ιδέα τῆς ὅλης φιλοσοφικῆς δημιουργίας τοῦ Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου εἶναι ἡ ιδέα τῆς οὐσίας τῆς προσωπικότητας, ὅπως αὐτὴ δομεῖται καὶ νοηματοδοτεῖται ἀπὸ τὴ δυναμικὴ σχέση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου μὲ βασικὸ ὄντολογικὸ δεδομένο τὴν ἔννοια τοῦ «νοήματος», ἡ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀναγκαία, θεμελιακὴ προϋπόθεση τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ του.

Ὑποκείμενο καὶ ἀντικείμενο δὲν εἶναι δύο αὐθύπαρκτοι καὶ αὐτόνομοι κόσμοι, ἀλλὰ ἀποτελοῦν τοὺς πόλους μιᾶς πρωταρχικῆς διαλεκτικῆς σχέσης, ἡ ὁποία συνιστᾷ, στὴν πολυμορφία τῶν ἀντικειμενικῶν τῆς ἐκφάνσεων, τὴν ὁλότητα τοῦ Εἶναι, τόσο τῆς φύσης ὅσο καὶ τῆς ἱστορίας¹. Ἡ ὁλότητα αὐτὴ προσδιορίζεται πιὸ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν ὀργανικὴ σύνθεση τῶν αἰσθητῶν, νοητῶν, ψυχικῶν καὶ ὑπερβατικῶν ὄντων, τὰ ὁποία δὲν διέπονται ἀπὸ μία σχέση ἀναγωγῆς τῆς μιᾶς σφαίρας τῶν ὄντων στὴν ἄλλη ἀλλὰ ἀπὸ μία δυναμικὴ διαλεκτικὴ σχέση συστοιχίας καὶ ἰσοδυναμίας μεταξὺ τους. Δὲν μπορούμε ἐπομένως νὰ συλλάβουμε τὸ νόημα τοῦ κόσμου ὡς ἀντικειμένου, ἂν δὲν θέσουμε ταυτόχρονα τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὑποκειμένου ποὺ τὸν ἀναγνωρίζει, ἐνῶ συνάμα τὸ ὑποκείμενο ἀνοίγεται καὶ προσδιορίζεται μέσα στὸ χῶρο τοῦ ἀντικειμένου, ὅπου τὸ ἴδιο δρᾷ καὶ ἐκφράζεται². Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τῆς οὐσίας καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Εἶναι δὲν ἐνδημεῖ στὰ ἄδυτα τοῦ ὑποκειμένου ἢ τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ στὴν ὀργανικὴ τους ἐνότητα, ἔτσι ὥστε οὔτε τὸ ὑποκείμενο νὰ ἀφομοιώνει τὸ ἀντικείμενο (Fichte), οὔτε πάλι τὸ ἀντικείμενο νὰ ἀποδυναμώνει τὸ Ἐγώ (Schelling-Φυσιοκρατία-Ὑλισμός). Οἱ ὁποιοσδήποτε ἐξ ἄλλου ὄντολογικὲς προτιμήσεις σὲ ἐπὶ μέρους συστατικοὺς τομεῖς τῆς πραγματικότητας ὁδηγοῦν σὲ μονισμοὺς (ὑλιστικό, ψυχικό, πνευματικό) καὶ διασποῦν τὴν ὀργανικὴ ἐνότητα τῶν διαφορῶν μορφῶν τῆς³.

Ἡ διαλεκτικὴ ὁμῶς σχέση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου δὲν μπορεῖ

1. Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλου, *Εἰσαγωγή στὴ φιλοσοφία*, τ. Α', Ἀθήνα, 1974, σσ. 100, 173.

2. *Αὐτόθι*, σ. 165.

3. *Αὐτόθι*, σ. 126.

νά νοηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὸν γνωστικὸ χῶρο τῆς συνείδησης, ὅπου θεμελιώνεται ἡ δυναμικὴ τῆς παρουσίας καὶ βιώνεται τὸ νόημά της⁴. Κρίνεται, στὸ σημεῖο αὐτό, ἀπαραίτητη ἡ διευκρίνιση τῆς ἐννοίας τοῦ «βιώματος» κατὰ τὸν Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο, διότι τὸ βίωμα δὲν ἀφορᾷ μόνο τὴ συναισθηματικὴ κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ τὴ συγκεκριμένη ἐκείνη γνωστικὴ τοῦ ἐμπειρία, ποὺ προκύπτει ὡς ἀποτέλεσμα συνθετικῆς διαδικασίας ὅλων τῶν τρόπων μὲ τοὺς ὁποίους ἡ συνείδηση σχετίζεται μὲ τὰ πράγματα καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς (αἴσθημα, συναίσθημα, κρίσεις)⁵. Ἔτσι μεστῶνει τὰ νοήματα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς τῆς πείρας. Ὡς ἐκ τούτου ἡ συνείδηση, τὸ συνειδέναι, εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ ποιότητα, ἡ μεταφυσικὴ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία διαμορφώνει τὸ νόημα τῆς διαλεκτικῆς σχέσης ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου ὡς τὸ νόημα τοῦ Εἶναι, ἔτσι ὥστε Εἶναι καὶ συνειδέναι νὰ ἀποτελοῦν δύο ἐννοιες λογικὰ καὶ ὄντολογικὰ ταυτόσημες⁶. Ὁ διαχωρισμὸς βέβαια τῶν ἐννοιῶν συνειδέναι-ὑποκείμενο καὶ συνειδέναι-ἀντικείμενο, καθίσταται θεμιτὸς μόνο ὑπὸ τὸ πρίσμα μιᾶς πληρέστερης μεθολογικῆς προσέγγισης καὶ κατανόησης τῆς σχέσης Εἶναι καὶ συνειδέναι, τὸ ὁποῖο ὡς ἐσωτερικὴ νοητικὴ ἐνέργεια κατευθύνεται δυναμικὰ στὸ ἀντικείμενο, μὲ σκοπὸ τὴν ὁλοκλήρωση νοηματικῶν σχέσεων καὶ μορφῶν, μέσω τῶν ὁποίων συστήνει τὸν κόσμο τῶν φαινομένων στὴ χρονικὴ καὶ αἰτιοκρατικὴ τους σχέση. Τὰ φαινόμενα αὐτά, ὡς περιεχόμενο τῆς συνείδησης, εἶναι ἡ φυσικὴ πραγματικότητα, στὴν ὁποία ἀνήκει καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς σῶμα, καὶ ἡ πνευματικὴ πραγματικότητα, ὅπου τὸ πνεῦμα ἐνσαρκώνεται, πραγματώνεται στὴν ἐπιστήμη, τὴν ἠθικὴ, τὴν τέχνη, τὴν πολιτικὴ, σὲ μιὰ ἀδιάκοπη προσπάθεια νὰ γνωρίσει, νὰ μετασχηματίσει καὶ νὰ κατακτήσει τὸν κόσμο, ἐκφράζοντας ὅλες τὶς δυνατότητές του⁷. Ταυτόχρονα ὁμως, μὲ μιὰ ἀντίστροφη δυναμικὴ φορὰ ἀπὸ τὰ φαινόμενα πρὸς τὰ ἔσω, τὸ ἴδιο τὸ συνειδέναι ἀναδιπλοῦται, συσπειρώνεται στὸν ἑαυτό του καὶ ἀναγνωρίζεται ὡς αὐτουσία καὶ αὐτοσκοπός. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ κίνησις εἶναι ἓνα *αὐτοσυνείδητο γίγνεσθαι*, ἓνας κύκλος, ὁλότητα ποὺ παρακολουθεῖ δυναμικὰ καὶ ἐπιστρέφει στὸν ἑαυτό της. Συνεπῶς στὴν ὄντολογικὴ τῆς δομῆς ἡ συνείδηση εἶναι ἀ-χρονικὴ, ἐννοιολογικὴ καὶ οὐσιαστικὴ⁸.

Τὸ ὑποκείμενο, ὡς συνειδέναι, συλλαμβάνει πιὸ καθαρὰ τὸν ἑαυτό του ὡς αὐτοσκοπὸ μέσα στὴν ἱστορία⁹. Μεταξὺ τῆς αἰτιοκρατικῆς κατανόησης

4. *Αὐτόθι*, τ. Δ', Ἀθήνα, 1975, σσ. 269, 288.

5. *Αὐτόθι*, σ. 309· πβ. *αὐτόθι*, τ. Β', Ἀθήνα, 1974, σ. 408.

6. *Αὐτόθι*, τ. Δ', σ. 210.

7. *Αὐτόθι*, τ. Α', σ. 159.

8. *Αὐτόθι*, σ. 137.

9. *Αὐτόθι*, τ. Δ', σ. 388.

τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τῆς καθαρῆς νοητότητας τοῦ πνεύματος, ἀνοίγεται ἡ διάσταση τῶν ἀξιῶν ὡς *a priori* στοιχείων τοῦ πνεύματος¹⁰. Αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει τὸ ἱστορικὸ εἶναι ὡς ἱστορικὸ γίνεσθαι, εἶναι ἡ ἀσίγαστη κίνηση τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὸ δυνάμει στὸ ἐνεργεῖα, ἀπὸ τὸ ἀπλὸ εἶναι στὸ δέον γενέσθαι, ἡ πορεία του δηλαδὴ πρὸς ὀλοένα ὑψηλότερες καὶ τελειότερες μορφοποιήσεις¹¹. Ἔτσι, ἡ θεώρηση τοῦ ἱστορικοῦ ἢ ἀντικειμενικοῦ συνειδέναι καταφάσκει ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴ μεταφυσικὴ ἀνάγκη καὶ τάση τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸ ἀπόλυτο (ὠραῖο, ἀγαθό, ἀληθές), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπισημαίνει τὴν ἑλλειψη τοῦ ἀπολύτου ὡς ἔνδεια τὴν ὁποία προκαλεῖ τὸ εἶναι μὲ τὴ μορφή τῶν ἀντινομιῶν (πνεῦμα-ῦλη), ὅπου τὸ γνωστὸ περιβάλλεται ἀπὸ τὸ ἄγνωστο, τὸ δίκαιο μάχεται τὸ ἄδικο, τὸ ὠραῖο διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ ἄσχημο κ.ο.κ. Ἡ ἔνδεια δὲν εἶναι μόνο συντελεστής δυναμικότητας στὴ σχέση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Προσδιορίζει ἐπὶ πλέον καὶ τὴν κινήτικότητα τῆς σχέσης μέσα στὸ χρόνο. Διότι τὸ ὑποκείμενο ὡς μεταφυσικὴ ἀνοικτότητα, ὡς «γένεσις εἰς οὐσίαν¹²», ὡς «δυνάμει καὶ ἐνεργεῖα¹³» διαγράφει τελεολογικὰ τὴν ἱστορία του μέσα στὸ εἶναι¹⁴. Ἡ κίνηση αὐτή, ὡς πνευματικὴ ἱστορικότητα, παριστάνεται ἀπὸ τὸν Θεοδωρακόπουλο μὲ μιὰ ἑλικοειδῆ γραμμὴ, οἱ κύκλοι τῆς ὁποίας σχηματοποιοῦν τὸ διαλεκτικὸ μέρος τῆς πορείας τοῦ πνεύματος, ἐνῶ ἡ γραμμικότητα ὑποδηλώνει τὴν ἐλευθερία, τὴν αὐτονομία καὶ τὴ μοναδικότητά του¹⁵. Στὴν ἑλικοειδῆ κίνηση τοῦ πνεύματος διακρίνεται κυρίως ἡ ἐσωτερικὴ κίνηση τῆς συνείδησης, ὅπως αὐτὴ συλλαμβάνει τὸν ἑαυτὸ της ὡς ἀνέλιξη κινούμενη πάντοτε διαλεκτικά. Οἱ κύκλοι, στὴν ὁμαλή τους μετάβαση ἀπὸ τὸν προηγούμενο στὸν ἐπόμενο, συμβολίζουν τὴ δομὴ τῆς συνείδησης, τὴν ὄντολογικὴ δηλαδὴ σταθερά, ἡ ὁποία συλλαμβάνεται ὡς συνάρτηση ὑποκειμένου-ἀντικειμένου ἐπαναλαμβανόμενη στὸ χρόνο ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν ἀξιῶν. Ἡ συνείδηση, στὴν προκειμένη περίπτωση, συλλαμβάνει τὴν ἀ-χρονικότητά της μέσα στὸ χρόνο, ὡς τὸν ἐσωτερικὸ, ἀξιολογικὸ της χρόνο ὁ ὁποῖος, στὴν ἑλικοειδῆ κίνηση, διαπερνᾷ ὡς ἀνυσματικὴ γραμμὴ τὰ κέντρα τῶν κύκλων καὶ δηλώνει τὸν ἄξονα τῆς αὐτονομίας καὶ αὐτοσυνειδησίας τοῦ πνεύματος¹⁶. Ἡ ἐξαντικειμενίση, ἀντίθετα, τῆς συνείδησης στὸν ἐξωτερικὸ χρόνο καὶ χῶρο ἐκφράζεται μὲ συγκεκριμένα πνευματικὰ μορφώματα, ποὺ στὸ σύνολό τους χαρακτηρίζουν τοὺς λαοὺς καὶ τὶς ἐκάστοτε πολιτισμικὲς μορ-

10. *Αὐτόθι*, σσ. 325, 336.

12. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία*, Ζ, 525 c, 5-6.

13. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά*, Λ, 5, 1071 a, 5 κ.ἐξ.

14. *Αὐτόθι*, τ. Α', σ. 135.

15. *Αὐτόθι*, τ. Δ', σ. 420.

16. *Αὐτόθι*, σ. 403.

φοποιήσεις τους. Ἡ ἱστορικὴ ἐννοιολογία γενικεύοντας τὸ σύνολο τῶν πνευματικῶν ἀντικειμενικοποιήσεων μετρά τὴν ἱστορία μὲ τοὺς πολιτισμοὺς καὶ χρησιμοποιεῖ τοὺς ὅρους ἄνοδος, ἀκμὴ ἢ καμπὴ ἐνὸς πολιτισμοῦ. Ἡ συνάρτηση συνείδησης καὶ πολιτισμοῦ, στὴν περίπτωσιν αὐτή, ἀποδίδεται στὶς γενικὲς τῆς γραμμὲς μὲ τὴν ἐπίπεδον παράστασιν τῆς κυκλοειδοῦς γραμμῆς τὴν ὁποία προτείνει ὁ Εὐ. Μουτσόπουλος, διότι ἀνταποκρίνεται περισσότερο σὲ μιὰ σχηματοποίηση τῆς συνειδησιακῆς δραστηριότητος θεωρουμένης ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἀντικειμένου¹⁷.

Φοβοῦμαι πὼς δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μία σύνθεσις τῶν δύο αὐτῶν παραστάσεων, τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ ἡ ἴδια ἡ συνείδησις ζεῖ μέσα τῆς τὸ διχασμὸ νὰ γνωρίζει τὸν ἑαυτὸ τῆς ταυτόχρονα ὡς ὑποκείμενο καὶ ὡς ἀντικείμενο καὶ νὰ ἀγωνίζεται χωρὶς ἀναπαμὸ νὰ συμφιλιώσῃ ὀριστικὰ τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ σχετικό, τὸ ἄπειρο καὶ τὸ πεπερασμένο, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀναγκαιότητα. Στὸ νόημα αὐτὸ ἀκριβῶς ἔγκειται καὶ ἡ τραγικότητα τῆς ὕπαρξης, νὰ ἀναζητᾷ συνεχῶς τὸ εἶναι καὶ τὸ δεῖον γενέσθαι. Εἶναι ἡ ἴδια ὅμως ἡ τραγικότητα ποὺ τὴν καταξιώνει σὲ μοναδικότητα καὶ προσωπικότητα καθ' ὅσον τείνει νὰ ἀποκτήσῃ μεγαλύτερο ὁλοένα βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας καὶ ἐλευθερίας, οὐσιώνοντας τὸν κόσμον μὲ τὰ πνευματικὰ τῆς δημιουργήματα.

Πηνελόπη ΔΗΜΑΚΗ
(Ἀθήναι)

17. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀναφορὰ στὸν Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλο, *Τετράδια Εὐθύνης*, 18, Ἀθήνα, 1983, σ. 56.

